

Oversigter.

Om det nye danske diplomatarium og principperne for dets udgivelse.

I december 1931 bevilgede Carlsbergfondet efter ansøgning fra Det danske Sprog- og Litteraturselskab en understøttelse til udgivelse af Danmarks middelalderbreve. Hvis det lykkes at gennemføre dette værk, vil dermed vor tids største danske udgiveropgave være løst og et længe følt savn være afhjulpet.

Planen om at samle og udgive de middelalderlige diplomer gaar tilbage til vor første kritiske historiker, Hans Gram, der for henvend to aarhundreder siden lagde grunden til et dansk diplomatarium. Efter Grams død fortsattes arbejdet af Langebek; resultatet af dette arbejde foreligger i det store haandskrevne diplomatarium i Rigsarkivet, der almindeligt gaar under navnet »Langebeks Diplomatarium«, og som foruden afskrifter af danske arkivalier omfatter afskrifter af en righoldig mængde fremmede arkivalier, indsamlede paa Langebeks forskningsrejse til Sveriges og de andre Østersølandes arkiver.

Af senere diplomatariske arbejder fortjener særlig to at fremhæves: det første er den store regestsamling, som planlagdes af en af Videnskabernes Selskab i 1828 nedsat kommission, og som er udgivet under titlen *Regesta diplomatica historiæ Danicæ* i to rækker 1847—70 og 1895—1907. Dette værk bygger alene paa trykte diplomsamlinger, men medtager ifølge dets plan alle diplomer, Danmark vedrørende, inden- saavel som udenlandske. — Det andet vigtige arbejde er *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, som er grundlagt af Kr. Erslev,

og hvis første række udkom 1894—1912. Heri gives en fortegnelse over diplomer (til 1450) — med udtog af tidligere uudgivne diplomer — »der hører hjemme i Middelalderens Danmark«, d. v. s. som er indgaaede til det da værende danske riges lande.

Tilsammen giver disse to værker en værdifuld oversigt over størstedelen af det stof, der falder indenfor vort diplomatariums rammer, selv om de begge har en væsentlig begrænsning, idet »Regesta« ikke medtager uudgivne diplomer, og »Repertorium« hverken medtager breve mellem fremmede lande, der vedrører Danmark, eller danske breve, der er udgaaede fra Danmark.

Af specielle diplomsamlinger er der i det sidste halve aarhundrede udgivet en del: saaledes udgaver af enkelte byers og landsdeles diplomer (som f. ex. *Dipl. Vibergense* og *Harsyssels Dipl.*), udgivelser af middelalderlige diplomatier (som f. ex. *Esrombogen*), samt nyere sagligt begrænsede udgaver (som *Erslevs Testamenter* og *Bullarium Danicum*) — alt i alt forarbejder, der betydeligt vil lette den forestaaende udarbejdelse af et fuldstændigt dansk diplomatium.

Endelig findes et stort antal af Danmarks middelalderbreve spredt i fremmede diplomatier, navnlig i skandinaviske og nordtyske samlinger.

Gennem dette trykte materiale har man et saa omfattende grundlag for et dansk diplomatium, at dette i dets start er væsentlig gunstigere stillet, end tilfældet har været med diplomatierne i vore nabolande; der er derfor rimelighed for, at det vil kunne fuldendes hurtigere og efter mere rationelle principper end de nævnte diplomsamlinger.

Paa de følgende sider skal der gøres rede for de principper, som er lagt til grund ved udarbejdelsen.

I. Stoffets omfang og afgrænsning. Det danske diplomatium — DIPLOMATARIUM DANICUM — vil omfatte alle breve fra middelalderen, Danmark vedrørende. Tilbage i tiden findes ingen vilkaarlig grænse: udgaven medtager de ældste diplomer, der kendes. Frem i tiden har man vedtaget at lade

1523 (Frederik 1.s regeringstilrædelse) danne skel, idet de to store nyere diplomudgaver: Danmarks Traktater og Kancelliets Brevbøger begynder med dette aar.

Det middelalderlige diplomstof har imidlertid i dets helhed et saa kolossalt omfang, at det ikke vil kunne ordnes og udgives i en enkelt publikation; alene indsamlingen af stoffet vilde strække sig over en lang aarrække, og da hele stoffet maatte være samlet og undergaaet i hvert fald en foreløbig bearbejdelse, hvis en rationel ordning skulde gennemføres, kunde man først i en temmelig fjern fremtid begynde udgivelsen. Der var derfor strax enighed om at dele diplomatariet i flere rækker. Grænsen for første række har man sat ved Valdemar 4.s hyldning 1340. Foreløbig har vi kun søgt understøttelse til denne første række, idet man helt vil koncentrere arbejdet herom; de følgende oplysninger om principperne for omfang, ordning og udgivelsesform gælder alene denne diplomatarsiets første række.

Som allerede nævnt medtages alle breve vedrørende Danmark, danske personer, danske forhold, saavel breve indgaaede til Danmark, som breve udgaaede fra Danmark. Disse breve gengives in extenso. Udenlandske breve (breve mellem fremmede lande), der helt omhandler danske forhold, gengives ligeledes fuldstændigt, medens udenlandske breve, der kun delvis omhandler danske forhold, meddeles i regest eller excerpt.

Hvad behandlingen af tidligere trykte diplomer angaar, er hovedprincippet givet ved selve diplomatarsiets opgave, der er at meddele en saa vidt mulig fuldstændig *udgave* af hele det bevarede brevstof — ikke en *fortegnelse* over det. Som Kr. Erslev har udtalt: »vi bør have vore ældste Diplomer aftrykt i een Samling«. Værket vilde derfor ganske forfejle sit formaal, hvis henvisninger i større omfang kom til at erstatte udgivelse af teksterne.

II. Tilvejebringelse af materialet og principper for diplomernes ordning. Det første arbejde, der maatte gøres, var at tilvejebringe en registrant over de diplomer, der falder indenfor de afstukne grænser. Stammen i denne registrant danner Regesta og Erslevs Repertorium. For tiden indtil 1340 har vi ladet

reger, excerpter etc. i disse værker opklæbe paa sedler og ordnet dem i kronologisk følge. Det saaledes registrerede stof suppleres nu dels ved gennemgang af udenlandske diplomsamlinger, der er udkommet efter afslutningen af Regesta eller som ikke er tilstrækkelig udnyttet heri, dels ved undersøgelser i udlandets arkiver. Arkivundersøgelserne har dog ikke blot til formaal at fremdrage ukendt stof, men i lige saa høj grad at konstatere tilstedeværelsen af de kendte diplomer for at beskrive disse og lade dem fotografere til brug ved manuskriptudarbejdelsen. De fleste af Nordtysklands arkiver er allerede gennemgaaede ved forskningsrejser foretaget af diplomatiets ledere; arbejdet fortsættes med Gennemgang af de resterende nordtyske arkiver og arkiverne i randstaterne, hvorefter undersøgelserne afsluttes med de vesteuropæiske arkiver, hvor man kan forvente at finde dansk diplomstof fra før 1340.

Under hensyn til de omfattende diplomatarier fra de nordtyske byer og randstaterne, som er udgivet i det sidste halve aarhundrede, og i betragtning af de forholdsvis faa diplomer, der er bevaret fra den ældre middelalder, var det ikke at vente, at man skulde finde meget nyt arkivstof fra dette tidsrum; dog er der ved de foretagne undersøgelsesrejser fremdraget ikke uvigtige dokumenter.

Meget givende har gennemgangen af diplomsamlingerne været. Det tør allerede nu siges, at Dipl. Dan. ved at samle og indordne dette nystof blandt kilderne til dansk historie vil give forskningen et uventet stort, hidtil saa godt som ubenyttet materiale. At det efter Regesta's afslutning udgivne diplomstof maatte betyde en vigtig forøgelse, var paa forhaand givet, men det har været en overraskelse, at der ved revisionen af de i Regesta benyttede værker er fremdraget saa mange breve Danmark vedrørende, der ikke tidligere har været registreret. Som eksempel kan det nævnes, at gennemgangen af Bunge's Diplomatarium over Randstaternes breve har forøget antallet af de Danmark vedrørende breve fra 280 (i Regesta) til 420 i vor registrant. Det kan tilføjes, at ikke faa af de nyttilkomne diplomer er af betydelig historisk værdi.

I det hele vil antagelig, at dømme efter de hidtil foretagne arkivundersøgelser og gennemgangen af de trykte samlinger, de i Regesta og Repertorium registrerede diplomer — ialt ca. 4500 — kunne forøges med henvend en tredjedel uregistrerede diplomer, saaledes at det samlede antal af diplomer, der (helt eller delvis) vil blive meddelt i Dipl. Dan., vil beløbe sig til ca. 6000.

Saa vidt om materialets tilvejebringelse. — Hvad ordningen af stoffet angaar, vil man i saa udstrakt grad, som materialet tillader det, gennemføre det for et diplomatarium naturlige ordningsprincip: tidsfølgen.

III. Principper for udgivelsen. Valg af tekstkilde. Er originalen bevaret, meddeles denne uændret; er den tabt, gives som hovedtext den bedste afskrift, medens afvigelser i andre primære afskrifter meddeles som varianter, forsaavidt de skønnes at være af værdi. Paa lignende maade forholder man sig, naar diplommet kun er bevaret i regester.

Diplomatariske oplysninger. Først meddeles diplomets affattelsestid og -sted. Dernæst gives en kort regest, hvorefter følger oplysninger om tekstkilden (beskrivelse af original, meddelelse om afskrifter etc.); afsnittet sluttet med bibliografiske meddelelser om tidligere udgivelse — fuldstændig eller i regest — samt henvisninger til saadanne litteratursteder, hvor diplomatarisk behandling af brevet findes. I et følgende afsnit meddeles udgiverens bemærkninger, hvor datering, ægtheds-spørgsmaal etc. maatte give anledning til saadanne.

Textgengivelse og tekstkritik. Textgrundlaget gives bogstavret og tegnret. Fra denne hovedregel er der af hensyn til letlæseligheden vedtaget følgende indskrænkninger: 1) brugen af store og smaa bogstaver normaliseres, saaledes at man — uden hensyn til textgrundlaget — anvender store bogstaver i navne og ved begyndelsen af en sætningsperiode; iøvrigt anvendes overalt smaa bogstaver; 2) ny sætningsperiode markeres ved tredobbelt spatium, saa læseren let faar oversigt over diplomets opbygning; 3) forkortelser opløses, men kursiveres. — Lakuner udfyldes, hvor det kan ske med nogen sikkerhed,

og konjekturen sættes i skarp parentes. Rettelser og formodede fejl meddeles i textkritiske noter under siden.

Til et enkelt af de her nævnte punkter kan der være grund til at knytte nogle kommenterende bemærkninger: bevaringen af brevenes interpunktion. Naar man har ment det rigtigt at gennemføre denne (alene med den undtagelse at ny sætningsperiode markeres), er dette sket paa grundlag af undersøgelser, der har vist, at tegnsætningen i de middelalderlige diplomer ikke er tilfældig, men følger bestemte og karakteristiske regler, for de bedste diplomers vedkommende gennemført med megen omhu. Den middelalderlige interpunktion hviler ikke som moderne tegnsætning paa en logisk inddeling af teksten, men paa en retorisk, og det kan ikke anses for videnskabeligt forsvarligt at udslette denne middelalderbrevets egenart til fordel for en nymodens tids- og stedbundet tegnsætning, selv om denne vilde lette nutidens læser tilegnelsen af brevet¹. Dertil kommer, at ændring af originalernes interpunktion vilde give plads for vilkaarlige udtydninger og derved præjudicere en bestemt opfattelse af de paagældende steder². Fjernelse af originalens tegn og indsættelse af moderne interpunktion i det middelalderlige dokument betyder derfor et indgreb i teksten, der gør udgivelsen ikke til en objektiv forelæggelse af dokumentet, men til en subjektiv fortolkning af det.

IV. *Atlas*. Det er hensigten til udgaven at knytte et atlas med facsimilegengivelse af alle kendte original-diplomer fra danske og udenlandske arkiver indtil 1250 samt en righoldig

¹ Jfr. Gustav v. Buchwalds *Bischofs- u. Fürsten-Urkunden des XII. u. XIII. Jahrh.*, Rostock, 1882, hvor forf. hævder tegnsætningens betydning til vurdering og forstaaelse af diplomets retoriske karakter. Om denne se ogsaa M. Hammarströms *Glossarium till latinska medeltidsurkunder*. Helsingfors 1925. p. 69 ff.

² Dette har ogsaa udgivere, der har normaliseret tegnsætningen, indset, og de har søgt at bøde herpaa ved at udelade indføjelsen af moderne tegn, hvor disse efter deres opfattelse maatte give en flertydig sætning en bestemt mening (se Bresslaus indledn. *Mon. Germ. Dipl. Reg. et Imp.* III p. XI). Men der er jo ingen garanti for, at udgiveren altid bliver opmærksom paa, naar en sætning kan have anden betydning end den han lægger i den.

repræsentation af originalerne fra 1251—1340. Endvidere skulde atlas'et meddele prøver paa de middelalderlige kopibøger og gengive vigtigere, middelalderlige afskrifter. Det samlede antal facsimilerede diplomer er beregnet til ca. 500. Ved udvalget af diplomer vil man tage hensyn til, at atlas'et paa alsidig maade kan vise skriftens og skriveskolernes (kancelliernes) udvikling i det tidsrum, diplomatariet omfatter. For de ikke-facsimilerede originaldiplomers vedkommende vil der i textudgaven saa vidt muligt blive givet oplysning om, hvilket af de facsimilerede diplomer det paagældende dokument palæografisk staaer nærmest. Derimod vil man ikke i teksten forsøge typografisk at gengive diplomernes forskellige bogstavformer: langt og kort *s*, staaende og liggende *d*, de 3 (à 4) *r*-former, langt og kort *i*, spidst og rundt *u* etc. For studiet af saadanne palæografiske karakteristika henvises til atlas'et.

V. *Oversættelse.* Ved fastsættelse af principperne for textudgivelsen har man haft for øje at give det sikrest mulige videnskabelige grundlag, saaledes at hensyn til letlæseligheden kun er vist i de enkelte ovennævnte tilfælde.

Det har imidlertid staaet os klart, at ved en udgave af den nationalhistoriske betydning, som et dansk diplomatarium har, maatte det være en pligt at lette tilegnelsen for en saa stor kreds af læsere som muligt. Nu er det et faktum, som det vilde være meget urigtigt at se bort fra, at for langt det overvejende flertal af dem, der har brug for kendskab til Danmarks middelalderbreve, vil det latinske sprog være en større eller mindre hindring for tilegnelsen. En nærmere motivering heraf turde være overflødig. Derimod skal det fremhæves, at selv for den øvede latinlæser betyder en gennemarbejdet oversættelse en afgørende hjælp til diplomets fuldstændige forstaaelse; mangfoldige er de punkter, som kræver undersøgelse, og som det derfor er udgiverens opgave at fremsætte forklaring til, saa dette arbejde ikke skal gentages af hver enkelt bruger. Oversættelsen tjener med andre ord ikke blot til almindelig forstaaelse for de læsere, der ikke uden en saadan støtte kan følge grundteksten, og til hurtig orientering for dem, der vel kan forstaa latin, men

med større lethed læser dansk — men den tjener for alle som kommentar til de mange tekststeder, der har oplysning behov. Først en oversættelse vil give det danske diplomatarium, hovedkilden til Danmarks politiske, sociale og økonomiske historie i middelalderen, den brugbarhed, som et saadant værk bør have. Det maa derfor meget haabes, at midler kan tilvejebringes til en saadan oversættelse.

VI. Diplomatiets ledere og medarbejdere. — Udsendelse. Ledelsen af Diplomatarium Danicum er overdraget professor Erik Arup og professor Lauritz Weibull; som redaktionssekretær virker cand. mag. Adam Afzelius, og som faste medarbejdere desuden historikeren magister C. A. Christensen og den klassiske filolog cand. mag. Gustav Hermansen. Afskrivningen besørges, foruden af disse, af bibliotekar Alfred Krarup, arkivar, mag. art. Caroline Andersen og cand. mag. Øjvind Andreasen. Ved oversættelsen vil retshistorisk bistand blive ydet af cand. jur. Stig Juul og kirkehistoriske oplysninger meddelt af dr. phil. Alfred Otto, der begge deltager i udarbejdelsen af textmanuskriptet. Som selskabets tilsyn ved udgivelsen virker dr. phil. Ellen Jørgensen og professor Poul Johs. Jørgensen, medens arkivar, dr. theol. Bjørn Kornrup bistaar ved spørgsmaal vedrørende diplomstoffet i det danske rigsarkiv. Specialundersøgelser er overdraget docent, dr. Sture Bolin (spørgsmaalet om de ældste Hamburg-Bremen'ske pavebullers og kejserbreves ægthed) og professor William Norvin (abbed Vilhelms breve)¹.

Udgivelsen af diplomatariet vil naturligvis, naar diplomerne skal udgives i streng tidsfølge, ikke kunne paabegyndes, før en fortegnelse over samtlige diplomer er tilvejebragt. Denne fortegnelse maa, som foran meddelt, hvile ikke blot paa det trykte diplomstof, men ogsaa paa nye arkivundersøgelser. Vi haaber imidlertid, at dette arbejde vil være afsluttet i løbet af 1 à 2 aar, saaledes at udgivelsen formentlig kan tage sin begyndelse i 1936, til hvilken tid en stor del af diplomstoffet sikkert vil foreligge trykfærdigt.

Lis Jacobsen.

¹ Jfr. Norvins afh. i Scandia VI, 1933, pp. 153—72.